

הקדמת רבינו בחיי

מלא (ברכות י), בה יביר ויזכיר חסדי ה', כי נתנה בגנותו פקסוף בתוך בור ויצא מצורף ומטוהר ואחר תעלה. בה יביר ארץ גר, תרדות חוגר וקמיו טפחות. בה יבחי ויבין ויכין צדה לעולם המנוחות. והשפל ימשיך כח עליון וידמה לשכלים, דמיונה כים הפולל כל הנחלים, כל חכמה נשגבה וכל תבונה רחבה בה נמצאים וממנה נאצלים:

ומפני שראיתי ילדי עולם הדאגה, נאסוים במצודה כדגה, רובם מתרשלים בתורה, זה במזיד וזה בפשיעה, קרובם בתימו לעולם לא לא יום נסיעה. ויש אשר נפשם עמלה להם והם לא עמלו לנפשם, נפשם לכונה בפח מוקשם וענשם נרשם. עליהם אשא משל המסובין על השלחן ואוכלים שם, לבם ועיניהם שם על מצדיהם ולא נשאו ראשם, לא הביטו העולם העליון אשר ה' אלהי ישראל בא בו, לא ידעו מה הוא, לא בחנו מה טובו, לא זכרו היום הנורא אשר נגלה אלהים בתרועה, לא יראו לנפשם כי הניחו חיי עולם ועסקו בחיי שעה. על כן זלזלתי ואירא לנפשי אני בחיי בן אשר, בחנתי כי הכל הכל, ראיתי כי יש בחכמה יתרון הכשר, בחנתי כי הזמן כנחל בוגר ולפחדו רעשתי. פשטתי בתנת עצלה ובגדי זריות לבשתי. אמרתי עת לעשות לה' ולעשות לשמו חשתי, וכצבי רצתי, ועל בת מלך הנצבת עמי חסתי, בחתול עפר נתונה. אשר תמי שדי לידעי תבונה, ומפני זה נקרבתי אל המלאכה הגדולה הזאת הנפלאה, לחבר חבור בפירוש התורה הנוראה. ברעדה מתוך גילה, ומתוך שמחה יראה, שהנפירו רבותינו ז"ל (שבת ל. ב) בתנאי כל לומד ומחבר, "שפתותיו שושנים נטפות מור עבר" (שיר השירים ה. יג), בתחלה מור עובר ולבסוף מר עובר. והשם הנסתר מצד מהותו ועצמותו, הניחיד המתעלה הנגלה מצד פעלתו וחכמתו, הוא הידע נסמרי וצפון מחשבי, כי לקרבה אל המלאכה הזאת לא ערב לבבי, בסבת היותי סכל בהפירי ערפי ומקומי. גם לא מהיותי חפץ לרדוף אחרי הכבוד ולהגדיל את שמי, כי משיג אני בעצמי מעוט ידיעתי וקוצר השגתי. אין מלה בלשוני ואין לקח על שפתי, אין פרמל בצקלוני ולחם ושמלה בביתי. ואיה אספר אמרי שפר, ולא ידעתי ספר. איה אשפיל וסבלתי כל עגון שקלי, בער אגבי מאיש ולא בינת אדם לי. אבל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה, ידעתי בה מעלת הנפש הטוהרה, כי נבראת ביום ראשון עם האורה. ידעה כי התורה עקר כל הנבראים ליראה את השם הנקבד והנורא. על כן התחננתי ונכנסתי במחיצה שאינה שלי, וזה היה חלקי מכל עמלי:

כבוד חכמים ויחלו (משלי ג. לח), יתנו כבוד למלך הכבוד ובשמו יתהללו, אין כבוד בעולם כי אם לכבודו, ותהלתו מלאה הארץ, פסה שמים הודו (ע"פ חבקוק ג. א), נמצא לכל ונסתר מכל, וכל עין תעיד כי הוא אחד ואין שני ואנחנו עבדיו נתתינו לבנו לעבדו. מי ישוחרח נפלאותיו מי יבין סודו, כל הנקרא בשמו לכבודו בראו (בר רפח), זאת כל אלה עשתה ידו. שכלל עולמו בנמים ששה, ובבריאת החומר הראשון מאין העמים חדשה. בראו יסוד דק ונעלם, ממנו משתיתו של עולם. בראשית יצירותיו המציא האור הראשון הגנוז לעתיד לצדיקים. שני אורים היו מצור החכמה וצוקים, והדברים עתיקים, מים עמוקים. בשני הרקיע רקיע להבדיל בין מים למים, ולא נאמר בו כי טוב שלא נגמרה מלאכת המים. בשלישי נראת היבשה וטבע המים אשר אל על נקראו, מבח המאמר נשתנה, וכאבן מים נתחבאו. נקראת יבשה כי אחר שנתניבשה מליחותה הוקשרה להוציא פירות, כי הושם בטבעה להיותה לכל צמח לשלם פארות. ברכיעי נברא השמש והירח המאורות הגדולים המזהירים, והצמחים הקודמים מבח המאמר לא מבח המאורים, ויתן אתם אלהים ברקיע השמים" (בראשית א. יז) להיותם על הארץ מאירים. בחמישי צנה וגזר לעשות המים לבעלי חיים כדגים, גם בעלי כנפים לראות, והשקשקים ברגליהם לאות, יצן כי בכח הרבוי ברה אותם, ומבח הנכרה בהם אין זמן לתולדותם. בששי נברא אדם ועזרו, וכדי לקיים המין הצריכו ברכה, ועמו נמר הכל ותשלם כל המלאכה. קדמו לו כל שאר מיני השפלים, והוא היה אחרון במעשהו, להורות כי כל פעל ה' למענהו. ועל זה הביאו לנו חכמי האמת משל מזהיר (סנהדרין לח. ע"ש), לעיני השכל אור בהיר. למלך שזמן את השושבין, תחלה ערב שולחנות במיני מגדים וכל צרכי הבית התקין ואחר כך קרא לשושבין, וכל זה מבואר למבין, כי מה שהיה אדם אחרון הכל למעלה רמה, כי הוא תכלית הפונה בקריאת העולם, ואם הוא סוף המעשים הלא הוא תחלת המחשבה בטרם החלם. ותכלית הפונה בקריאתו, לדעת את אלהיו ולעבדו לברך אותו ולהקדישו וליחדו. וכן הזכיר לבנו המשורר אשר שם ה' מחסהו, "ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו" (דברי הימים א. כח. ט):

וידוע כי מבילתי לימוד התורה לא תתכן לאדם עבודתו, לא ישפיל את ארניו ולא ידע מצנתו. ומדי הגותו בה ויתהלך על שביילת, מדי ישב בסתרה ויתלונן בצלילת, בה יביר מי שאמר וזהו העולם, בה ידע מקור מים חיים את ה', הוא אלהים חיים ומלך עולם. בה יביר

מדשן ניאכ
הצופים, וה
באור ספרי
החלקים נש

הדרך הרי
שם

האדירים, ה
רבינו הננאי
אאיר את

אום

הדרך השנ
אהק

יךרשהו בל
וי

הדרך השני
במי

החכמות, כי
ומה

הדרך הרבי
ודרו

ואזה מרמזי
נאצל ממתי

נחמן ז"ל. הו
אמת הנחנו,

לקחה אנוי
ארמזו ויצא

נחצב, לפני
מלכי התורן

עליונים צפו
וכדי שיהיה

פרשה

אדיר חכמה ונדעת ומוסר מלא, הוא ספר משלי שלמה בן דוד. סדר שם כל המדות להבחין חין ערכן, שבח את המדות גנה את הפכן. ומפירושי אחד קדוש מדבר נכבדות ונכוחות, אנוכר במקומות בראשי הפתיחות, הוא איש אלהים, בתורה עמוד ופינה, הוא הרב הגדול רבינו יונה ו"ל, אשר לספר שהוא חבר פירוש ועשה אונים, וקבע בדבריו טורי ספריו להאיר עינים. דבריו אשית עטרת פז לראשי, להחיות את נפשי, מה יקר חבורו מזהב וכל פניניו, מאן יהיב לן מעפריה דמר ומילינן ענין. ורוב עקרו של ספר אכלול בתורה בראשי פרשיות, בבאור כל המדות [ינא: חכמות] גופניות ושכליות, יען כי התורה כלה במדות האדם נקשרת, כי הם חמר למצות לשמור משמרת. והחכם בגודל חכמתו וגובה מעלתו, רוח הקדש עליו לפי מדותיו ולפי מדרגתו, ורום מעלתו במדות וטהרת לבו, תתעלה נפשו שתחול רוח נבואה בקרבו:

וידעתי נאמנה כי מלאכתי זאת עצומה ורחבה, לכל הבא עליה אליה לצבוא צבא, אף כי איש כמוני נפשו עלובה, עיף הובא בכור נסיון הצרות והמקרים. המקרים דבאוגי השיגוני בין המצרים, לבי סחרחר, עזבני כחי, ונכאה רוחי, צר ומצוקה יביתוני בלחי. ואיך אבין בדבר ויערב שיחי, ואיך לכונן אל האמת תתלבן מחשבתי, או שפתי תבון במלאכתי. ומלאכת התורה הצרופה כקסף צרוף בעליל, צריכה שמחת לב פהולף בחליל. ואיך ישמח עצב אוכל לחם העצבים, או איך שבע רוגז דרכו יישר לשיר על אילת אהבים. והלב אשר לא טהור משרדת הזמן ואין לו פנאי, איך יטהר לבא קדש לפני. איך ישיר את שיר ה', והטהרה מעצם עיני הבשר מראות הנגלות, אף כי מעצם עיני השכל מראות במושכלות. אמנם על נכות המלאכה נשענתי, בחסד עליון בטהתי, ולשמו נתבוננתי, לא להתגדר ולקנות לי שם ונכבוד, כי אם לשם ה' צבאות הוא מלך הכבוד:

מדשן ויאכלו נפת צופים, נכנסו ברואה ולפנים מן הצופים, והשיגו השדש והענפים. על כן ראיתי לחלק באור ספרי זה על דרכים אלה בלם, למען יהיה לכל החלקים נשלם, בארבעה מעלות סולם, לעלות מן הנגלה אל הנעלם:

הדרך הראשון דרך הפשט, אנוכר ואשמו בראשון, שם אכתוב מבחר דעות הראשונים, הרבנים האדירים, המאור הגדול רבינו שלמה ו"ל, והפטיש החזק רבינו חננאל, כל אחד מהם סיני ועוקר הרים, בדבריהם אאיר את עיני ואעגדם עטרות לי. אנוכר דבר בשם אומרו ולא אתעטף בטלית שאינה שלי:

הדרך השני דרך המדרש, בו ארחיב לשון ובו אטה אהלי, כיד אלהי הטובה עלי. הדור יעפי התלאות ודרשוהו בשבתות, ובו ינוח לבם מרגזם ומעצבם, ישישו וישמחו כל מבקשיו, זה דור דורשיו:

הדרך השלישי דרך השכל, בו אשלח ידי לכתוב במקומות, להורות כי תורתנו כלולה מכל החכמות, כל שאר החכמות שפחות, מושגות בדרך עיון ומחקר, ותורתנו מן הקב"ה והיא העקר:

הדרך הרביעי הוא דרך ה', הדרך ישפון אור, מסלול ודרך לנפש, באור הסיים לאור. בדרך הזה אשיף ואזה מרמזי האיש משה מופת הזמן, אשר מתק דבריו נאצל ממתק של מן, הוא הרב הגדול רבינו משה ברבי נחמן ו"ל. הוא הורה לנו את הדרך אשר נעלה בה ובדרך אמת הנחנו, הוא אשר הצדיקנו ונכנו ושהחיינו, מאשר לקחה אנוי שמץ מנהו והציצו רעיוני, פעם אבאר ופעם ארמוז ויצא כבדק מלפני, כי ממחצב החכמה העליונה נחצב, לפני חשוכים כל יתיצב, לפני מלכים יתיצב, הם מלכי התורה אשר באו בתוכה לפני ולפנים, רזים רזי עליונים צפונים, והשיגו בחדרי הכתובים סודות נשגבים: וכדי שיהיה ספרי זה כולל תורה ומדות, אפתח בכל פרשה ופרשה בפסוק מספר המדות, הוא ספר

כי נתנה בגזיתנו ואחר מעלה בה פחות. בה יבחין שפל ימשיך כח ולל כל הנחלים, ומצאים וממנה

נאחזים במצודה, זה במזיד וזה ראו יום נסיעה. וצמלו לנפשים, עליהם אשא לבם ויענייהם שם זו העולם העליון והוא, לא בחנו אלהים בתורה, יסקו בחיני שעה. אשר, בחנתי כי זכשר, בחנתי כי תי כחנת עצלה ות לה ולעשות לק הנצבת עמי י לודעי תבונה, הוואת הנפלאה, ברעדה מתוך נותניו ו"ל (שבת) שושנים נטפות ר עובר ולבסוף עצמותו, היחיד יא היודע נסתרי הוואת לא ערב ומקומי. גם לא יל את שמי, כי שגתי. אין מלה בצקלוגי ולחם לא ידעתי ספר. אגבי מאיש ולא חשקה בתורה, את ביום ראשון: בראים ליראה וזקתי ונכנסתי

דבינו בחיי הקדמה לפרשת בראשית

הגוף בעולם הזה, ויצדקה תהיה לנו לפני ה' אלהינו, וזהו תועלת הנפש לעולם הבא. וכן ביאר שלמה עליו השלום הענין הזה בעצמו, הוא שאמר (משלי ד, כב) "כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא", הא למדת שיש בכל המצוות תועלת הגוף והנפש:

ואם תשאל ותאמר מאין לנו מן הכתוב שכל החכמות נכללות בתורה ונמשכות ויוצאות ממנה, הנה שלמה עליו השלום ביאר זה בתוך רמזי דבריו, והוא אמרו (שיר השירים ד, יא) "גפת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמותיך כריח לבנון", המשיל התורה לכלה, וכמו שדרשו רבותינו ז"ל (תנחומא נשא, כ) "ניהי ביום כלת משה" כלת כתיב, ביום שנכנסה כלה לחופה, ודרשו עוד רבותינו ז"ל (ברכות נו) אל תקרי (דברים לג, ד) "מוֹרֶשֶׁה" אלא מאורשה, ולמדך שלמה עליו השלום בכתוב הזה, שכל החכמות הנמשלות לנופת, כולן נוספות משפתי הכלה, ומה שהמשיל לנופת, לפי שכל החכמות חוץ מחכמת תורתנו כולן יש בהם תעורבות וסיג כנופת הזה שכולל הדבש ושענה, אבל חכמת תורתנו הקדושה היא הדבש הגמור הנקי מן השענה ומכל פסולת. והו אמרו "דבש וחלב תחת לשונך", שהדבש והחלב הם דברים זכים נקיים מאין סיג. וכן דוד המלך עליו השלום המשיל תורתנו לכסף צרוף שאין בו סיג, הוא שאמר (תהלים יב, ז) "אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף וגו'":

ולפי שיש בחכמת תורתנו הנקיה והטהרה דברים נקיים ראויים להסתירם, מפני זה אמר "תחת לשונך", כלומר חייב אמת להעלימם ושלא תוציאם מפיה, בענין שכתוב (משלי יז, י) "יהיו לך לבדך ואין לזרים אחר", וכן דרשו רבותינו ז"ל (פסחים קט, א) מאי "ולמכסה עתיק" (ישעיה כג, יח) דברים שפסה עתיק יומיא אל תגלם. ולקח לדוגמא אחת ממצוות של תורה שהיא מן הדברים הראויים להסתירם והיא מצות ציצית, והו יורים שלמותיך כריח לבנון, וכבר ידעת כי ריח הוא זכרון הדבר, וכענין שכתוב בקרבנות (ויקרא כ, ט) "אזכרתה ריח ניחח", וכתוב בציצית (במדבר טו, לט) "וראי אתם אתו וזכרתם", ואמר כי זכרון אותם המצוות כזכרון לבנון, והלכנון הוא החכמה אשר מצות ציצית רומזת אליה, ושלשים ושתים חוטין בגג שלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה, והבן זה:

וכבר ביארו לנו רבותינו ז"ל מעלת התורה ושלמותה והיאך היא כוללת העליונים והתחתונים, עד שהודיענו שאילו נכתבה התורה בסדרה היה אדם יכול להחיות בה את המתים, שכן אמרו במדרש תהלים בזמור "בכרחו מפני אבשלום בגו" (א), מאי דכתיב (איוב כח, יג)

דע כי תורתנו הקדושה נקשרת עם החכמה העליונה, וכל החכמות כולן נכללות בה, ומפני זה נקראת תמימה (תהלים יט, ח), והיא משיבת נפש לשרשה. והמצוות שניתנו לנו בקרב סיני הם תרי"ג, שאמר (דברים לג, ד) "תורה צוה לנו משה", מצוות כמנין תור"ה קבלנו ממשה, ושמתי דברות שמענו והבננו מפי הגבורה, והנה הם תרי"ג. ודבר ידוע כי כל המצוות כולן אלהיות, ושקולות במאזני החכמה, בניות על אדני הדעת, מיוסדות על עמודי התבונה, ואין להן כל מצוה שלא יהיה נכלל בה מין אחד ממיני החכמה: **ותרי"ג** מצוות הללו תרי"ג כללים הם, כי פרטי המצוות אין להם סוף ותכלית, והדעת נותנת בן, כי כיון שהמצוות אלהיות, וכולן מורות על חייב מציאות אלהותו ועל ידיעתו מצד דרכיו ופעולותיו, כשם שאין תכלית מושג לנו מצד ידיעת פעולותיו כן אין תכלית לפרטי המצוות. ולזה כיוון המלך דוד עליו השלום באמרו (תהלים קיט, צו) "לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד", ביאר כי כל דבר יש לו קץ ולמצוות אין קץ, ואם כן כל מצוה ומצוה מתרי"ג מצוות היא כללית, כל אחת ואחת כוללת מצוות הרבה, וכן כולן, עד לאין קץ:

ותרי"ג מצוות הללו נחלקות לשני חלקים, מושפלות ומקובלות, המצוות המושפלות הן אותן מצוות שהשכל מעיד עליהן ומבחין בהן, שאילו לא נכתבו היה המשכיל מוצא אותן בשכלו, כמצות כבוד אב ואם והרציחה והניאוף והגניבה ועדות שקר והגזל וכיוצא בהם. המצוות המקובלות הן אותן מצוות שלא ישיגם האדם לעולם, ולא ימצאם בשכלו כלל, אבל הוא צריך בהן אל השכלה, ובמצות השופר והסופה והלולב, ומצות היבום והחליצה, ומצות השמיטה והיוכל, והקרבנות והטלאים וכיוצא בהם. ואלו ואלו לתועלת הגוף והנפש, יש במושפלות תועלת גופני בקיום העולם כמשפטי העמים ובהנהגותיהם וכישווי הארצות והמדינות, ובהן תועלת הנפש גם כן, ויש במקובלות תועלת נפשית, כי תועלת הנפש בהן ותשיג בקיומן חיי העולם הבא, ובהן תועלת הגוף גם כן:

וכדי לבאר שכל מצוות שבתורה יש בהם תועלת הגוף והנפש, העיד משה רבינו עליו השלום ואמר (דברים י, כד) "לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה", וכתוב (שם, פסוק כח) "יצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות וגו' לפני ה' אלהינו", ביאר כי קיום המצוות הוא כולל שתי תועלות, תועלת כלל הגוף בעולם הזה ותועלת הנפש לעולם הבא, והו שהזכיר בכלל "לטוב לנו כל הימים", ואחר כן הוסיף פירוש כלל ופרט, "לחיתנו כהיום הזה" והו תועלת

רבינו בחיי

וכן מה שכתוב בכסא שלמה (מלכיסא י ט) "וידת מזה ומזה אל מקום השבת ושנים אריות עמדים אצל הידות" וכתוב (שם, פסוק כ) "ושנים עשר אריות עמדים שם על שש המעלות מזה ומזה לא נעשה בן לכל ממלכות" הידות אשר לכסא, ושנים אריות, ושנים עשר אריות, הכל דוגמא, הידות הן המדות שבהן נבאר העולם בענין שכתוב (ישעיה מז, יג) "אף גדי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים". ושנים האריות, שני השרים האדירים הנודעים בשמותיהן, אחד למין ואחד לשמאל. והוא שאמר אצל הידות "ושנים עשר אריות", שנים עשר מנהיגים מקיפים את הכסא, שלושה לכל רוח ורוח מארבע רוחות העולם, כי בן סידור הדגלים במדבר שהיו מקיפים את הארון, ומפני זה היה ראוי להקרא כסא שלמה כסא ה'.

ומאין ידע שלמה תכסיסי רם ומתנשא והדורי השקרה העצומה והמעלה הנפלאה והרמה אשר בכסא הכבוד, עד שעשה בחכמתו [נ"א: בדוגמתו] כסא שלא נעשה בן לכל הממלכות, כל זה ידע והשיג בחכמת התורה, ומאין תבוא לו המלכות להיותו מולך בעליונים, אלא מתוך חכמת התורה שהיא מן העליונים.

ומצינו שמתוך חכמתו הגדולה שלמד מן התורה חיבר שלושה ספרים, והם משלי וישיר השירים וקהלת, והוא אמרו (מלכיסא ה, יא) "ויוחכם מכל האדם מאיתן האנרחי והימן וכלכל וירדע בני מחול", וכתוב (שם, פסוק יב) "וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה נאליף", וכתוב (שם, פסוק יג) "וידבר על העצים מן הארץ אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר וידבר על הבמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים", הכתובים האלו מבארים שפע החכמה אשר לשלמה שכלל אותה בשלושה חיבורים אלה, והוא שאמר "וידבר שלשת אלפים משל", ונראה לי כי "אלפים" מלשון לימוד החכמה בענין שכתוב (איוב לג, לג) "ואאלף חכמה", ויהיה "שלשת אלפים" כאילו אמר שלשת חיבורים, ורמו אותם בשם האחד משלי והשני שיר השירים, הוא שאמר "ויהי שירו" רמו לשיר השירים, והוכיח "חמשה נאליף", אות אל"ף ממש, והפנונה כי יסוד שיר השירים מחובר על יסוד ה"א האחרונה שבשם הוי"ה הנקראת כל. ועל בן יקראנה תמיד "אחותי כל" (שיר השירים ד, ט; יב, ה, א), שהרי מלת כלל בוללת שניהם, מלת כל וה"א באחרונה, וכשאמר "ויהי שירו חמשה נאליף", ביאר כי היה יסוד שירו ועיקרו ה"א. וידבר על העצים מן הארץ אשר בלבנון, זה ספר קהלת המיוסד על חכמת השבע. והסתכל איך נשתמש בכל החיבורים בלשון וידבר, ובחיבור שיר השירים שהוא קודש קדשים נשתמש בו

"לא ידע אנוש ערפה", אמר רבי אלעזר: לא נכתבו פרשיותיה של תורה על הסדר, שאלמלי נכתבו על הסדר כל מי שהוא קורא בהן היה יכול להחיות את המתים ולעשות מופתים, לפיכך נתעלמו סדוריה של תורה, ואף על פי שנתעלמו סדוריה של תורה, גלויים הם לפני הקב"ה, שנאמר (ישעיה מד, ז) "ומי כמוני יקרא ונגידה ונערכה לי משומי עם עולם ואותיות ואשר תבאנה גידו למו", עד כאן. ועתה שלא נכתבה בסדרה זוכה אדם בה לחי העולם הבא, שכן אמר שלמה המלך עליו השלום (משלי ג, טו) "אנרף ימים בימינה בשמאלה עשר וקבוד", קרא העולם הבא ימין, כי שם הוא זוכה לאריכות ימים לנצח, לפי שהוא עולם שכולו ארוך, וקרא העולם הזה שמאל, והוכיח על מעלתו עושר וקבוד, כי בשם שהעושר והקבוד הכנה אל האדם בעולם הזה לקבל המושפלות, בן העולם הזה הכנה לקנות בו חיי העולם הבא, ולמדך שלמה עליו השלום בכתוב זה כי העולם הבא יש בו אריכות ימים לעולמים, והעולם הזה הכנה אליו.

ודבר ידוע כי משה רבינו עליו השלום אדון כל הנביאים, כל מה שידע והשיג בשערי הבינה הכל ידע והשיג מן התורה בזמן ארבעים יום וארבעים לילה שעמד בהר, גם המלך שלמה ידע ומפורסם שהיתה חכמתו רחבה מני ים, והכתוב העיד עליו (מלכיסא ה, יא) "ויוחכם מכל האדם", ואין ספק כי מתוך התורה למד הכל, וחכמי האמת העידו על מעלתו הגדולה והנשואה שעלה אליה מתוך חכמת התורה, והוא שאמרו רבותינו ד"ל (מגילה יא, ב) שלמה מלך על העליונים ועל התחתונים, שנאמר (דברי הימים ב, כג) "וישב שלמה על כסא ה' למלך".

ויש לה להתעורר בכאן מדוע קרא הכתוב כסא שלמה כסא ה', והיאר יכול הכתוב להמשיל כסא חול לכסא קודש. אבל הענין כי כסא שלמה הוא דוגמא ורבותינו ז"ל חכמי האמת יודעי הצפונות אשר דבריהם בדרבנות, הביאו על זה מאמר מעורר נפלא, ריחו בשמן הטוב מורק, מאמר מאיר עיני השכל ומבהיק בברק, והוא מן המאמרים אשר פזרו בספריהם גנוזים הצפינום במדרשיהם, והוא שאמרו: תני רבי חניא: מל"ף עולה תשעים, מלמד שאין כבודו של הקב"ה שורה בפחות מתשעים אלף רבבות מלאכים, והמלך שלמה תשעים אלף כסאות לפניו, תשעים אלף קתדרי זהב היו לו סביב הכסא, ושם יושבים החכמים ותלמידיהם, פחות וסגונים, כהנים ולוים, ושבעים קתדראות כנגד הכסא לשבעים סנהדרין, ושתי קתדראות נגדו אחת אחת לחזקת אחת

אחת מן הפ
בי"ת, כלומר
והיה משה רב
היה ראוי ש
הדברים הא
וידברו רבות
יחיו

ברא"א אלא כ
מצוה ראשו
בבראשית, מ
והפנונה לזמ
היה ראוי לך
ומה לנו לסיג
מסור לקבלת
התשובה מש
לנו כח מעשי
ממש, שחידל
הקב"ה שיהיו
שתעיד עליו
ישיג האדם
וואת היא ה
עצמו ומהותו

והענין הגד
והוא

חקר דבר" (מ)
לנו בזה על
ואפשר הנמן
ומהותו, ועל
מלכותו מצד
מלכים חקר ד
לרוב וארץ
בזה כי החקר
לעמק" (שם, ט)
שמים בוללת
שנה למעלה
השפל, היבשו
חקר", כנגד ה
דבר". והוכיח

רבינו בחיי

עליו כי זה מן הנמנע, וכענין שנאמר לאיוב "החזק אלוהים תמצא אם עד תכלית שדי תמצא" (איוב יא, ז): והנה משה רבינו עליו השלום שאל שמים אלה, "הודעני נא את דרכך" (שמות לג, יג), הוא החלק האפשרי, והושב בזה "אני אעביר כל טובי על פניך" (שם, פסוק ט). "הראני נא את כבודך" (שם, פסוק יח), הוא החלק הנמנע, והושב בזה "לא תוכל לראות את פני" (שם, פסוק כ): והנה שמים אלה, כשם שחייב אדם ומצוה עליו להמנע מחקור החלק הנמנע, כך מצוה וחובה עליו לדרוש ולחקור על החלק האפשרי, כי בזה יתרצה עבד אל אדוניו, ונדענו מתוך פעולותיו, ועל כן חייבה החכמה שתתחיל התורה בחידוש העולם להגיד לעמו כח מעשיו, ומפני שכל שרשי האמונה נסמכים ונשענים על אמונת החידוש, כי החידוש מופת על ההשגחה, וההשגחה מופת על גודל הנבואה ועל אמתת עונש ושכר, וכל העיקרים הגדולים האלה מתבארים מן הפרשה הזאת, הודיענו תחילה כי העולם מחודש נברא יש מאין, אחר שהיה ראשיתו תהו ובהו, וברא כל הנמצאים בששה ימים, ובששי ברא אדם והשגים עליו בשלשה ענינים, בבריאה, ובצורה, ובצליה, וצוה עליו במצוות עשה ובמצוות לא תעשה, וכל זה עדות ומופת גמור על ההשגחה ועל הנבואה, כי ידבר ה' את האדם ויצוה עליו לעשות מה שירצו וימנע ממנו מה שירחיקנו:

ועם זה נתבאר השכר והעונש לצדיק ולרשע, נתבאר השכר שהצדיקו בגן עדן בהיותו זכאי באמרו (להלן ב, טו) "וינחחו בגן עדן וגו'", ונתבאר העונש בחטאו שגרש אותו משם הוא שנאמר (שם ג, כד) "ויגרש את האדם". גם נתבאר העונש לקין על הרציקה, והשכר לחנוך שהתהלך עם האלהים, גם עונש אנשי דור המבול על מעשה הזנות והוא שהביא עליהם המבול, והשכר לנח הצדיק אשר מצא חן בעיני ה' וניצל. הא למדת שכל העיקרים העצומים האלה נמשכים מאמונת חידוש העולם, וכל התורה כולה מיוסדת ובנויה עליהם, וכל אחד ואחד מתייב את חבירו, חידוש העולם, מחייב ההשגחה, וההשגחה מחייבת תבוא השכר ומחייבת את הנבואה, ומתוך הנבואה תבוא התורה, ואם כן מוכרח היה להתחיל התורה בחידוש העולם, וזהו שכתוב [בראשית] ברא אלהים את השמים ואת הארץ:]

אחת מן הפונות שבבראשית שהתחילה תורה באות ב"ת, כלומר ב' אלפים שהוא ראשית, ולולי שהדבר כן והיה משה רבינו עליו השלום כותב כמעתיק מספר קדמון, היה ראוי שיאמר בתחילת התורה ויברך אלהים את הדברים האלה אל משה, ועל כן התחיל במה שהתחיל: **וירשנו** רבותינו ז"ל (תנחומא ישן יא, וזהר ח"ב לט, ב) אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל התורה "בראשית ברא" אלא מ"החודש הזה לכם" (שמות יב, ב), לפי שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומפני מה פתח בבראשית, משום "בח מעשיו הגיד לעמו" (תהלים קיא, ו). והפונה לומר, כי כיון שהמצוות הם עיקר התורה לא היה ראוי להיות פתח דבריה של תורה כי אם במצוה, ומה לנו לסיפור חידוש העולם, היה אפשר שיהיה הענין מסור לקבלת ישראל ושלא יכתב בספר התורה, והיתה התשובה משום "בח מעשיו הגיד לעמו", כלומר המשיך לנו כח מעשיו, שתתפרסם מלכותו מצד דרכיו ופעולותיו ממש, שחידוש והמציא מאין, הנמצאים כולם, לא רצה הקב"ה שיהיה הענין הגדול הזה מסור ביד הקבלה רק שמעיד עליו התורה, כי מתוך אמונת חידוש העולם ישיג האדם ידיעת ה' ותברך מצד דרכיו ופעולותיו, וזאת היא ההשגחה הפרטית האפשרית, כי ההשגחה מצד עצמו ומחיותו נמנעת היא, לפי שענינו נסתר ונעלם אף מן המלאכים:

והענין הגדול הזה נכלל בפסוק אחד מספר משלי, והוא זה, "כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקר דבר" (משלי כה, ב), שלמה המלך עליו השלום גילה לנו בזה על ידיעת ה' ותברך שהוא שני חלקים, נמנע ואפשר, הנמנע הוא הסקירה על השגחתו מצד עצמו ומחיותו, ועל זה אמר "הסתר דבר", האפשר הוא חקירת מלכותו מצד דרכיו ופעולותיו, ועל זה אמר "וכבוד מלכים חקר דבר", והכתוב הזה דבק עם שאריו, "שמים לרום וארץ לעמק" (א), שהם כלל המציאות, והודיענו בזה כי הסקירה הזאת האפשרית היא "שמים לרום וארץ לעמק" (שם, שם ג), שהם כלל המציאות כולו, כי מלת שמים כוללת הגלגלים, ומלת לרום כוללת המלאכים שהם למעלה מהם, "וארץ לעמק" כולל כל נבראי העולם השפל, תיבשה והים עד מצמקי תהומות, וכל מלכים אין סקר, כנגד החלק הראשון הנמנע שעליו תופיר "הסתר דבר", ותופיר לב מלכים, כי עצם השם הנסתר אין לחקור

א, י, יט) "וידת מזה ידות עמדים אצל אריים עמדים שם כן לכל ממלכות", שנים עשר אריים, יתן נברא העולם יסדה ארץ וימיני השמים האדירים וזה לשמאל. וזהו יריים, שנים עשר זה לכל רוח ורוח רגלים במדבר שהיו ראוי להקרא פסא

שא והודורי השקרה יתקמה אשר בכסא דוגמתו] כסא שלא ידע והשיג בחכמת יתו מולך בעליונים, א מן העליונים:

שלמד מן התורה משלי ושיר השירים ויחכם מכל האדם ע בני מחול, וכתוב ים משל ויהי שירו וידבר על העצים מן שר יצא בקיר וידבר על הדגים, הכתובים לשלמה שכלל אותה אמר "וידבר שלשת ימים" מלשון לימוד (א) וצאלף חכמה, זר שלשת חיבורים, שני שיר השירים, הוא ירים, ותופיר "חמשה" כי יסוד שיר השירים וזשם הוי"ה הנקראת ב"ה" (שיר השירים ד, ט) שניהם, מלת כל והיא משה ואלף, ביאר כי ר על העצים מן הארץ וסד על חכמת הטבע. יבורים בלשון וידבר, יי הדעות והחמשה בו

אונקלוס

[א] * בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם

* ב' רבתי ובראש עמוד ב"ה שמו"ו סימן.

שפתי חכמים השלם

א המקראים מקשים, שלא מצאו שיהא מוזכר במקרא ובמדרש זה המאמר בשם רבי יצחק, אלא מה שאמר מה טעם פתח, ותו לא. אלא שזה רבי יצחק היה אביו של רש"י, ולא היה כל כך גדול בתורה, ובנו רש"י רצה לכבדו ולהזכירו בתחילת חיבורו, ושאל מאביו להקשות איזה קושא ולכתוב משמו, והקשה זאת הקושא למה התחיל בבראשית, ולא הקשה מה טעם. מצא כתוב בכתב ידו, וזה אינו, שמיא בפרק בתרא דעבודת זרה (ע"ה ו' ולא פליגי) זה לשון אבא מורי מנוחתו כבוד ומוכח שהיה בעל תורה (דברי דוד) ב' דהא התורה לא ניתנה לישראל אלא בשביל המצוות הכתובים בה שיקיימו אותם, (ועל כן נקראת בלשון תורה), ואם כן, כל הני סיפורי דברים לא היה לו לכתוב בתורה, אלא לעשות ספר בפני עצמו, כמו ספר יהושע או ספר שופטים: ג מה שאין כן מילה (וגיד הנשה שלא נצטוו בהם אלא יחידים), (בפדס ובצד כל ישראל), וכל זמן שלא נצטוו הם כל ישראל אינם נחשבות מכלל מצוותיה, ד' תורה צוה לנו משה" כתיב (דברים לג ד) ד' בלשון יחזקאל ותיירץ הוא, רצה לומר הפסוק בתהלים הוא מפרש הטעם למה התחיל בבראשית, והכי משמע מן הפסוק, "כח מעשיו", פירושו, דהוא מעשה בראשית, ולכך "הגיד לעמו", משום שרצה "לתת להם נחלת גוים", דבשביל אברהם שהבטיחו חקב"ה שינתן לו צדק את ארץ כנען, והירושה היא משכר המצוות ונחשבה כממנה, וא"כ צריך להודיע שהבריאה היא כח מעשיו. אי נמי, קשה לרש"י היה לו לכתוב ספר בראשית אחר המצוות ולא להתחיל בו כאן, ומתוך משום "כח מעשיו וגו'", רצה לומר, אם היה כותב ספר בראשית בסוף הספר, לא היתה הוכחה שהכתוב בא להעיד שאין בני ישראל פלסטים, אלא היינו אומרים, מה שכתב ספר בראשית, הוא להגיד שאין העולם קדמון, שהוא עיקר האמונה וכמו שכתב הרמב"ם, אבל עקשיו מה שהתחיל בראשית, על כרחך צריך אנו לומר ולפרש משום "כח מעשיו וגו'", רצה לומר שהכתוב עצמו מעיד על זה. ודו"ק:

אבן עזרא

(א) בראשית. חכמינו אמרו שהבי"ת נוסף, כבי"ת "בראשונה" (לקמן ג' ד), כי נמצא "ראשונה יסעו" (במדבר ב' ט), ואילו היה טעמו כן היה הבי"ת נקמץ בקמץ גדול. ויש אומרים כי בראשית לעולם סמוך. והטעם בראשית הערב או הלילה או החשך, והנה שכתב "וירא ראשית לוי" (דברים לג, כא). ויש אומרים שהבי"ת נושא "נ"א: נוסף בלי טעם, וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולא ארץ על כן אמר בראשית. ולפי דעתו שהוא

רשב"ם

(א) בראשית ברא אלהים. יבינו המשפילים כי כל דברי רבותינו ודרשותיהם בנים ואמתים. וזהו האמור במסכת שבת (סג א) הוינא בר תמיני סרי שני ולא ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו, ועיקר ההלכות והדרשות יוצאין מיתור

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) בראשית. לפיכך התחילה התורה בבי"ת לפי שהעולם דומה לב שהוא מסובב משלש רוחותיו ורוח צפונית אינה מסובבת. ובאותה שעה באה אות האל"ף וקראה תגר ושלם לה הקב"ה במתן תורה שפתח באל"ף ודאגכי. ובתיבת בראשית יש

ליקוטי בבלי וירושלמי

(א) בראשית ברא. * עשרה דברים נבראו ביום ראשון ואלו הן, שמים וארץ תהו ובהו אור וחשך רוח ומים מדת יום ומדת לילה. שמים וארץ דכתיב "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ" (חגיגה יב:). * מעשה בתלמי המלך שבינס שבעים ושנים זקנים... ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם, נמן הקדוש ברוך הוא בלב כל אחד ואחד עצה... וכתבו לו אלהים ברא בראשית (מגילה ט:). * אין פותחין מעשרה פסוקין בבית הכנסת... כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם, הי ניהו, ויאמר דבראשית, הני תשעה הוו בראשית נמי מאמר הוא דכתיב (תהלים לג ו) "ברך ד' שמים נעשו וברוך פיו כל צבאם" (ראש השנה לב, מגילה כא:). * שיתין מששת ימי בראשית נבראו... אל תיקרי "בראשית" אלא ברא שית (סוכה מט:). * הרוצה טיית בחלומו סימן יפה לו, מאי

רש"י

(א) בראשית. * אמר רבי יצחק, ב' לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחלש הזה לכם שהיה מלוא ראשונה שנקטו בה י' יתחיל, ומה טעם פתח בצבראשית, משום "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" (תהלים קיח, ו; תנחומא י"ח י"א) שאלם יאמרו חומות

ב' דהא התורה לא ניתנה לישראל אלא בשביל המצוות הכתובים בה שיקיימו אותם, (ועל כן נקראת בלשון תורה), ואם כן, כל הני סיפורי דברים לא היה לו לכתוב בתורה, אלא לעשות ספר בפני עצמו, כמו ספר יהושע או ספר שופטים: ג מה שאין כן מילה (וגיד הנשה שלא נצטוו בהם אלא יחידים), (בפדס ובצד כל ישראל), וכל זמן שלא נצטוו הם כל ישראל אינם נחשבות מכלל מצוותיה, ד' תורה צוה לנו משה" כתיב (דברים לג ד) ד' בלשון יחזקאל ותיירץ הוא, רצה לומר הפסוק בתהלים הוא מפרש הטעם למה התחיל בבראשית, והכי משמע מן הפסוק, "כח מעשיו", פירושו, דהוא מעשה בראשית, ולכך "הגיד לעמו", משום שרצה "לתת להם נחלת גוים", דבשביל אברהם שהבטיחו חקב"ה שינתן לו צדק את ארץ כנען, והירושה היא משכר המצוות ונחשבה כממנה, וא"כ צריך להודיע שהבריאה היא כח מעשיו. אי נמי, קשה לרש"י היה לו לכתוב ספר בראשית אחר המצוות ולא להתחיל בו כאן, ומתוך משום "כח מעשיו וגו'", רצה לומר, אם היה כותב ספר בראשית בסוף הספר, לא היתה הוכחה שהכתוב בא להעיד שאין בני ישראל פלסטים, אלא היינו אומרים, מה שכתב ספר בראשית, הוא להגיד שאין העולם קדמון, שהוא עיקר האמונה וכמו שכתב הרמב"ם, אבל עקשיו מה שהתחיל בראשית, על כרחך צריך אנו לומר ולפרש משום "כח מעשיו וגו'", רצה לומר שהכתוב עצמו מעיד על זה. ודו"ק:

(א)

(שמו)

ומה

וגר

אתם

להם

ונתנו

נטלד

ויש

ושאי

בעיקו

ברא

על ב

וידע

(א)

מה

ברא

רוח

עולב

מא

בע

ל

(א)

א

להתב

תורה

כמו

(ב)

ח

אש

וג

(א)

ב לא הִיָּה לְרִיךְ
אִזָּה לָכֶם שְׁחִיָּה
וְיָמָה טַעַם פֶּתַח
יָעֲמוּ לַתָּה לָכֶם
אִם יִאֲמְרוּ אֲנִי מְנוּחָה

מַצֹּחַת הַתְּנוּכִים בַּה
זָכַר בַּפְּנֵי עֲצָמוֹ, כְּמוֹ
וְכָל זָמַן שֶׁלֹּא נִצְטוּ
רָצָה לִמְרָא הַפְּסוּקָה
וְלִכְדָּר "הַגִּיד לַעֲמוֹ",
בַּר הַמַּצֹּחַת וְחֲשׂוּבָה
לֹא לַהֲתַחֲלִיל בּוֹ כְּאִין
גִּיד שְׁאִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
שָׁמַר הַרְמַבְ"ו, אֲבָל
יָעִיד עַל זֶה. וְדוּ"ק:

יִרְמִיָּהוּ (כז, א), וְאֵל
נ. "תַּחֲלִיל דְּבַר ה'
קִרְיַת חֵנָּה דְּוֹד"
הַשְּׁנִי: בְּרָא. רַבִּי
שׁ מֵאִין, וְכֵן "אִם
זוֹ יִבְרָא אֱלֹהִים
יִקְ אֲתָה, וְיִבְרָא
שְׁךְ" (יִשְׁעִיָּה מו, ז)

שֶׁל מִקְרָא בְּלִשׁוֹן
זֶה תּוֹלְדוֹת הַשְּׁמַיִם
(בְּרַאשִׁית רַבָּה יב, ט)
לְכַתּוּב בְּהַקְרָאם.

אֶלֶף, לְפִי שְׁבִי"ת
אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
וְכָל הַתַּקְנִים: דְּבַר
וְלֵם הִנֵּה וְהַעֲלֵם

יִם מִדַּת יוֹם וּמִדַּת
זֵינָם שְׁבָעִים וְשָׁנִים
הֵינִי בְּרָא בְּרַאשִׁית
מִרְ דְּבַר־אֲשִׁית, הִנֵּה
שׁוֹה לֵב, מִגִּילָה כֹא.)

סִימָן יָפָה לוֹ, מֵאִי
מְרִים שְׁמִים נִבְרָאוּ
י (יִשְׁעִיָּה מו, יג) "אֶף
וְאָרֶץ וְכִשְׁטָה נִשְׂאָה
זֵיב "בְּרַאשִׁית בְּרָא
וּפְנֵי שְׁבִי"ת לְשׁוֹן
יִם, מִלְּמַד שֶׁהִבְיָאן

רמב"ן

(א) **בְּרַאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים.** אֲמַר רַבִּי יִצְחָק לֹא הִיָּה צִרְיָה לְהַתְּחִיל הַתּוֹרָה אֶלָּא מִ"הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם" (שְׁמוֹת יב, ב), שֶׁהִיא מִצְוָה רַאשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטוּ בָּהּ יִשְׂרָאֵל, וְיָמָה טַעַם פֶּתַח בְּבְרַאשִׁית, מִשּׁוּם "בַּח מַעֲשֵׂיו הִגִּיד לַעֲמוֹ וגו'" (תְּהִלִּים קיא, ו). שְׁאֵם יִאֲמְרוּ אֲמֹת הָעוֹלָם לִסְטִים אֲתָם, שֶׁכִּבְשָׁתֶם לָכֶם אֲרָצוֹת שְׂבָעָה גוֹיִם. הֵם אוֹמְרִים לָהֶם: כָּל הָאָרֶץ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיא, הוּא בְּרָאָה וְנִתְּנָה לְאִשְׁרֵי יִשְׂרָאֵל, וְכִרְצוֹנוֹ נִתְּנָה לָהֶם, וְכִרְצוֹנוֹ נִשְׁלָה מֵהֶם וְנִתְּנָה לָנוּ. וְזוֹ אֲגִידָה בְּלִשׁוֹן שְׂכַתְבָּהּ רַבְּנֵי שְׁלֹמֹה בְּפִירוּשֵׁיו:

וַיֹּשֶׁב לִשְׂאֵל בָּהּ. כִּי צִרְיָה גְדוֹל הוּא לְהַתְּחִיל הַתּוֹרָה בִּ"בְּרַאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים", כִּי הוּא שֶׁרֶשׁ הָאֲמוּנָה, וְשֶׁאִינוּ מֵאֲמִין בָּהּ, וְחוֹשֵׁב שֶׁהָעוֹלָם קָדְמוֹן, הוּא כּוֹפֵר בְּעִיקְרָהּ, וְאִין לוֹ תּוֹרָה כָּלָל. וְהַתְּשׁוּבָה: מִפְּנֵי שֶׁמַּעֲשֵׂה בְּרַאשִׁית סוּד עֵמֶק, אִינוּ מוֹכֵן מִן הַמִּקְרָאוֹת, וְלֹא יוֹדַע עַל בְּרִיָּו אֶלָּא מִפִּי הַשִּׁבְלָה עַד מִשָּׁה רַבְּנֵי מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְיִוְדָעֵיו חִבְּיוֹן לְהַסְתִּיר אוֹתוֹ. לָכֵן אֲמַר רַבִּי יִצְחָק שְׁאִין

חזקוני

(א) **בְּרַאשִׁית.** מִה שֶׁפָּתַח הַקְּבִ"ה אֶת הַתּוֹרָה בְּבִי"ת וְלֹא בְּאֶלֶף אֶף עַל גַּב שֶׁהִיא רַאשׁוֹנָה לְכָל הָאוֹתִיּוֹת, לִמְדָה לָךְ מִה בִּי"ת זוֹ יֵשׁ לָהּ גְּדֵר וּמִסּוּכָבֶת הִיא מְשַׁלֵּשׁ רוּחוֹת מִנּוּחַ מַעֲרֵב דְּרוֹם וּפְרוּצָה מִצְפּוֹן, כִּי בְּרָא הַקְּבִ"ה אֶת הָעוֹלָם גְּדֵר מְשַׁלֵּשׁ רוּחוֹת אֵלּוּ וּפְרוּץ לְצִפּוֹנוֹ, וּמִשָּׁם בָּאוֹת רוּחוֹת רָעוֹת וּמִזְקִיּוֹת בְּעוֹלָם, וְכֵן מִצִּיּוֹ שֶׁשְׁמוֹ שֶׁל הַקְּבִ"ה כְּתוּב בְּאֶלֶף דָּל"ת בְּמִקְרָא מֵאָה שְׁלוּשִׁים וְאַרְבַּע עֶצְמִים, כִּנְגֵד רִאשִׁי וְסוֹפִי אוֹתִיּוֹת תִּיבּוֹת

בְּעֵזֶר יוֹצֵר אוֹרָה, אֲבָאָר פִּירוּשׁ הַתּוֹרָה, לִיְחָד שְׁמוֹ הַנּוֹרָא:
אֲשֶׁר עָשָׂאנוּ מִרַאשִׁית, וַיַּעֲצֵנוּ וּקְרָאנוּ רַאשִׁית,
לַעֲסוֹק בְּנוֹעָם רַאשִׁית, אֲתַחֲלִיל לְכָאָר סֵפֶר בְּרַאשִׁית:

(א) נִפְתָּחוּ הַשְּׁמַיִם וְאֶרֶץ מִרְאֹת אֱלֹהִים (ע"פ יִחוּקָאֵל א, א), בּוֹרָא קְצוֹת הָאָרֶץ, וְאֶתְבוּנוֹן בְּמַה שֶׁהוֹרִשִׁיתִי לְהַתְּבוּנוֹן בְּפֶתַח דְּבָרֵי קְדוֹשׁ, וְהַעֲבִירוֹתִי מִמִּנְרָחָה שֶׁל תּוֹרָה, אוֹמְרוֹ **בְּרַאשִׁית** שִׁשְׁיַעֲזֵר הַתִּיבָה הִיא סְמוּכָה כְּמוֹ שֶׁתִּאֲמַר רַאשִׁית דְּבַר, וְכֵאֵן חֶסֶד הַנִּסְמָךְ לָהּ, וְיָמִי כְּאַלְהֵינוּ יוֹדַע דְּבַר, הֵלֵא מִמֶּנּוּ מוֹצֵא דְּבַר:

(ב) אוֹמְרוֹ בְּתַחֲלִיל סֵפֶר הַבְּרִיאָה הַשְּׁמַיִם, וְרַבּוֹתֵינוּ וְ"ל (חֲגִיגָה יב). פִּירְשׁוּ הַתִּיבָה שֶׁהִיא מוֹרֶכֶת מִשְׁנֵי דְּבָרִים אֵשׁ וַיִּמִּים, וּמַעֲתָה הִרִי זֶה חֶסֶד וְשִׁלּוֹם גּוֹתֵן יָד לְפּוֹשְׁעִים

רבינו בחיי

(א) **בְּרַאשִׁית.** עַל דֶּרֶךְ הַפֶּשֶׁט מִלֵּת בְּרַאשִׁית כְּאִילוֹ אֲמַר בְּרַאשׁוֹנָה, וְיָמָה שֶׁלֹּא אֲמַר בְּרַאשׁוֹנָה, מִפְּנֵי שֶׁמִּלֵּת בְּרַאשִׁית כּוֹלֵלֶת טַעֲמִים גְּדוֹלִים וְעֲצוּמִים רַבִּים וְנִכְבְּדִים מִה שֶׁלֹּא תִכְלּוֹל מִלֵּת בְּרַאשׁוֹנָה:

וְעַל דַּעַת רַשִׁי מִלֵּת בְּרַאשִׁית מִלָּה סְמוּכָה, וְכֵן כָּל בְּרַאשִׁית שְׂבָמָקְרָא, וְלֹא נִבְרָא בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן רַק הָאֹר, בְּלִבָּהּ, וְשִׁיעוֹר הַכְּתוּב בְּרַאשִׁית בְּרִיַּת הַשְּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, "וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְּהוֹ וְנָהוּ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר", וְהַכָּל נִמְשָׁךְ אַחֵר הָאֹר, וְאֲמַר כִּי הוּא כְּמוֹ "תַּחֲלִיל דְּבַר ה' בְּהוֹשָׁע וַיֹּאמֶר ה' אֵל הוֹשָׁע" (הוֹשֵׁעַ א, ב). וְדַעַתוֹ וְ"ל שְׁאֵם הִיְתָה כְּנוֹנֶת הַכְּתוּב שֶׁנִּבְרָאוּ הַשְּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן הִיָּה לוֹ לְכַתּוּב בְּרַאשׁוֹנָה:

אֲבָל הַעֲקָר הוּא שֶׁהִיא מִלָּה בְּפִנֵּי עֲצָמָה אֵינָה סְמוּכָה, וְהִיא כְּאִילוֹ אֲמַר בְּרַאשׁוֹנָה, וְהַעֲדָ עַל זֶה טַעַם הַמִּלָּה:

וְעִנְיָן הַפֶּרֶשָׁה, כִּי הַשְּׁמַיִם וְהָאָרֶץ עִם תּוֹלְדוֹתֵיהֶם נִבְרָאוּ בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן מֵאִין גְּמוּר וּמֵאֲפִיסָה מוֹחֲלִטָה, וְכֵן מַעֲיֵד לְשׁוֹן "בְּרָא", שֶׁהוּא לְשׁוֹן הוֹצֵאת יֵשׁ מֵאִין, וְזֶהוּ דַּעַת רַבִּי

ספורנו

(א) **בְּרַאשִׁית.** בְּתַחֲלִיל הַזְּמַן, הוּא רַגַע רַאשׁוֹן בְּלִי מִתְחַלֵּק שֶׁלֹּא הִיָּה זְמַן קוֹדֵם לוֹ: בְּרָא. עָשָׂה אִינוּ יִשְׁנֹה, וְכִנְיָה לֹא יִפּוֹל זְמַן כָּלָל: אֱלֹהִים. הִנֵּה מִלֵּת אֵלּוּת תּוֹרָה עַל נִצְחִי, וְלָזֶה עַל הַשְּׂדִים שֶׁהֵם מִתִּים כִּבְנֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁהַעֲדִירוֹ דָּוִד (חֲגִיגָה טו), אֲמַר (דְּבָרִים לב, יז) "לִשְׂדִים לֹא אֵלֶּיךָ", וְאֲמַר עַל הָאֵל וְהַבְּרָךְ אֵלּוּךְ, כִּי הוּא הַנִּצְחִי בְּהַחֲלֵט, כְּאֲמָרוֹ (שֵׁם שם, טו) "וַיִּוֹשֶׁשׁ אֵלּוּת עָשָׂה". וְאֲמַר עֲלֵיו אֱלֹהִים לְשׁוֹן רַבִּים, לְהוֹרֹת שֶׁהוּא צוּרָת כָּל

אור החיים

לִמְדָה כִּי זוֹ הִיא תַּחֲלִיל הַבְּרִיאָה אֲבָל הַמִּים וְהָאֵשׁ לֹא בְּרָאָם חֶסֶד וְשִׁלּוֹם הַבּוֹרָא, אַחֵר שֶׁהִשְׁמִיעֵנוּ הַכְּתוּב עֲצָמוֹ שֶׁתַּחֲלִיל הַבְּרִיאָה הִיא שְׁמִים וְאִם הַמִּים נִבְרָאוּ הִיָּה לוֹ לְהַקְדִּים בְּרִיאָתָם, וְחִזִּיל נִשְׁמְרוּ מִשְׁתֵּי הַעֲדוֹת וּפִירְשׁוּ שִׁשְׁיַעֲזֵר הַכְּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, בְּרַאשִׁית בְּרִיאַת שְׁמִים וְאָרֶץ הִיְתָה הָאָרֶץ תְּהוֹ וְנָהוּ, לֹא שֶׁתַּחֲלִיל הַבְּרִיאָה הִיְתָה שְׁמִים וְאָרֶץ. [אֲבָל] דְּבָרֵיהֶם וְ"ל לֹא הִסְפִּיקוּ לְהַסִּיר הַטְּעוֹת, כִּי לְדְבָרֵיהֶם לָמָּה לֹא הוֹדִיעַ הַכְּתוּב אַחֵר כִּי בְּרִיאַת מִים וְאֵשׁ וְעֶפֶר וְרוּחַ, וְהֵגַם שֶׁאֲמַר הַכְּתוּב יִקּוּוּ הַמִּים וגו' וְתִבְרָא הַיַּבֶּשֶׁת, אִינוּ בְּנִשְׁמַע שֶׁנִּבְרָאָה, וְיִוְתֵר צוּדֵק הַמַּשְׁמָעוֹת שֶׁמִּצְוָה הִיְתָה אֶלָּא שֶׁגִּיד עֲלֶיהָ לְהַגְלוֹת כְּשִׁיקוּוֹ הַמִּים:

כלי יקר

(עא) "טוֹב לִי כִי צִנִּיתִי לְמַעַן אֶלְמַד חֲקִיךָ". וְאִין כְּאֵן מִקּוֹמוֹ לְדַבֵּר מִזֶּה יוֹתֵר. וְיִתְכַן לְפָרֵשׁ עוֹד, עַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי ט, א) "חֲקִמּוֹת בְּנִתָּה בִּיתְחָה", עַל כֵּן הַתַּחֲלִיל חֲקִמַת הַתּוֹרָה בְּבִי"ת, כִּי הִיא גְּבִרַת הַבִּיַּת הַכָּלָל:

בְּרַאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים. מִן הַרְאֵי הִיָּה לְהַתְּחִיל הַתּוֹרָה בְּשֵׁם אֱלֹהִים, עַד שֶׁהוֹצִיָּרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְ"ל לְשׁוֹנֹת לְתַלְמֵי הַמִּפְלָךְ וְלְכַתּוּב אֱלֹהִים בְּרָא בְּרַאשִׁית (מִגִּילָה ט), וְעַל זֶה נִתְּנָה הַמִּפְרָשִׁים טַעַם לְשִׁבְחָהּ, לְפִי שֶׁמִּצִּיאָתָהּ יִתְבָּרָךְ אֵי אֲפָשֶׁר לְהַשִּׁיג כִּי אִם מִצַּד

(א) **בְּרַאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשְּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ.** מִה שֶׁהַתְּחִיל הַתּוֹרָה בְּבִי"ת, לְפִי שֶׁכָּל סֵפֶר קֹהֵלֶת מְדַמָּה שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ הַתּוֹרָה לְשִׁמּוֹשׁ שְׁאִין מִתְּלַכָּה כִּי אִם בְּשִׁלֵּשׁ רוּחוֹת כְּצוּרַת הַבִּי"ת הַפְּתוּחָה לְצִפּוֹן, וְנִתְּנָה עַל יְדֵי מִשָּׁה שֶׁפָּנִיו כְּחִמָּה. וְאוֹלֵי הַטַּעַם, שֶׁלְפִי שֶׁהוֹצֵר הַרַע הַמִּתְנַגֵּד אֶל הַתּוֹרָה כֹּא מִצְפּוֹן, וְהוּא פּוֹרֵץ גְּדֵר הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִזְאֵל ב, כ) "וְאֵת הַצִּפּוֹנִי אֲרַחֲזִיק מֵעֲלֵיכֶם". וְכֵן הִתְּבָּה אֲשֶׁר מִצְפּוֹן (ע"פ אִיּוֹב לו, כב) יֵאָתֶה מִתְנַגֵּד אֶל הַתּוֹרָה, וְעַל הָרֹב הֵם בּוֹרְחִים זֶה מִזֶּה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (תְּהִלִּים קט,